

NOVIČ

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v saboto 25. novembra 1854. **List 94.**

Koristnost brinja.

Kdo ne pozna vedno zelenega germa, brinja namreč, in jagod njegovih, tudi lepo zelenih ali černkastih zrelih? Vreden je, da se nekoliko na-nj oziramo, ker je zares velike koristi.

Navadno brinje raste na slabem kamnitnem svetu raji kakor na dobrem; nar bolj všeč so mu gole severne sterminne apnénega skalovja; tamkaj se ga prav obilno nahaja. Kjer mu je zemlja vgodna, doraste drevesce 12 do 15 čevljev visoko. Cvetje njegovo, majhne rumene rese, prikaže se mesca majnika, in germ ima ob enem cvet, zrele in nezrele jagode; poslednje tičijo do tretjega leta na vejicah, če jih ne oberejo ljudje. Znane brinjeve jagode so okrogle, mesnate, blagodišeče; okusa so sladkotno-grenkega, ter se upotrebujejo v gospodarstvu in zdravilstvu. Rade jih zobljejo brinjevke (in brinjevke mi). Ljudje žgejo iz njih znani brinjevec, ki je prijetnejši pa zdravju bolj ugoden, kakor navadnja žganjica. Tudi za nekatere jedila so dobre brinjeve jagode, toda le ko začimba. Gnjati vodijo se nar bolje, če nad vzganimi brinjevimi vejicami visé.

Ko bi hotla kaka pridna gospodinja vkuhani sok ali tako imenovani brinjev zleček si napraviti, naj tega se loti takole:

Naj vzame nekoliko zrelih brinjevih jagod; naj jih stolče v kamnitni stopi (če nima kamnitne, je tudi druga priprava dobra), potem naj jih dene v lonec, pa vlije vrele vode na-nje toliko, da voda čez jagode stoji, in pokrije lonec, ter naj dá to kuhati pol ure pri pohlevnem ognju; potem se precedí in stlačijo se jagode močno skozi gost pertič. Sprešani sok naj se kuha na to zopet tako dolgo, da je gost kot med. Poslednjič dodá se mu nekoliko sladkorja, da je prijetnejšega okusa. Vkuhani sok naj se spravi potem v steklene posode, ktere se dobro zamaše, pa na hladnem mestu hranijo.

Taki brinjev sok ali zleček (pravi slovenski terják) je kaj imenitno domače zdravilo v mnogih težavah, kakoršne so, postavimo: kašelj, naduha itd. Vzeme se ga eno žlico polno, se raztopí v topli vodi (včasih tudi v vinu) in povžije se malo po malo.

Brinjevina je terda, žolto-rudečkasta in prijetno dišeča. Dobra je za kurjavo; kjer pa brin bolj visok in debel prihaja, se dajo dile iz njega žagati ali okovi za drugo posodje napravljati. Tako posodje sila dolgo terpi: kajti brinjevina je skorej nerazrušiva in prav gostega zerna.

Od množenja brinja nočemo ničesar omeniti, ker brinje navadno se ne seje ne redí umetno, temoč pripuša se naravi in ptičom, da zernje ali seme njegovo trosijo po goricah in ravninah, in tako to koristno drevesce vseskozi množijo. J. Š.

Gospodarske skušnje.

(*Skušnje z namakanjem koruznega semena*). V Gradcu so o tem tole skusili. Od 500 zdravih zern so namakali (v vodi) 100 zern 1 dan, 100 zern 2, 100 zern 3, 100 zern 4 dni — 100 zern pa niso namakali. Vsih 500 zern so vsadili potem na enako vižo 10. majnika.

Čez 10 dni je od teh 500 zern kalilo
57 zern, ki so bile namakane skoz 4 dni,
43 " " " " 3 " "
17 " " " " 2 " "

nobeno zerno pa ni kalilo od nenamočenih.

Čez 18 dni pa je bilo takole: vsih 100 skozi 4 dni namakovanih zern je kalilo:

96 od tistih, ki so bile 3 dni namakovane,
97 " " " 2 " "
43 " " " 1 dan "
96 pa od nenamakovanih.

Kaj se je učiti iz tega: 1) škodljivo je, samo en dan namakati koruzo, 2) seme skoz 2 dni namakovano je skor vsako drugo prehitelo. Ne-potrebno je tedaj dalje kakor 2 dni koruznega semena namakati.

(*Vnovič poterjena skušnja zoper žitnega mola*). Neki gospodar je spraval nekoliko žita v shrambo pod streho, kjer je nekoliko snopov sená in nekaj čebulje bilo. Ko je enkrat žito premetaval, je zapazil, da mol, ki ga je sicer bilo dosti v žitnici, na tem mestu ni nobene škode storil. Prihodnjega rožnega cveta je prinesel na žitni pod frišnega, dobro posušenega sená; dva mesca pozneje, to je, ob žetvi, je djal seno proč, tla žitnice pa je obribal s čebuljo, potem osul žito tje in krog in krog položil nekoliko senénih snopkov. Ne duha ne sluha ni bilo potem več od mola v njegovih žitnici. — Pomoč je lahka in poterjena.

(*Zakaj bob opušamo saditi?*) V zboru neke pruske kmetijske družbe je prof. K. Koch na vso moč priporočal bob, in pripovedoval, da je na svojem potovanji v Azii cele dežele narajmal, kjer ljudstvo skor nič družega ne vživa kakor bob, in je pri tem zdravo in močno. Kar je pri nas krompir, je tam bob. Boba je naštel 240 sort, in po skušnjah dokazal, da bob ne potrebuje ravno naj bolje zemlje. Na Virtemberskem ga sadé med koruzo. Švajcarjem je bob posebno ljuba hrana. Iz 3 delov režene in 1 dela bobove moke se speče lep in prav tečen kruh. Tudi živino redí bob tako dobro, da v tečnosti ga prekosí le koruza in pšenica — se vé da se mora pred zdrobiti ali namakati. V močni, srednjo mero vlažni zemlji naj bolje raste; na frišnem gnoji in zgodaj sajen se posebno dobro obnaša; koristno je, na 5 delov boba en del graha saditi; kadar je steblo in stročje černo, naj se žanje, pa le ob lepem vremenu, da se slama dobro ohrani, ki je za klajo več vredna kakor pšenica, režena in več družih. — Le krompir je

pregnal sočivje in posebno bob, pa to ni prav, ker ima toliko redivnosti v sebi, in bi ga debela koža vendar ne smela popolnoma ob vse dobro ime pripraviti.

Kratko premišljevanje o novem redu kazenske pravde.

(Dalje.)

Pri končni ravnavi se godí v bistvenih opravilih skor vse to, kakor se je ravnalo po redu kazenske pravde od leta 1850; zatoženi človek se namreč izprašuje, priče in če je po lastnosti dopernešenega djanja treba, se tudi zvedeni možje zaslišujejo, spisi in povedbe v preiskavi izrečenih reči se beró, in dotične stvari se v spoznavanje predlagajo.

Kadar je kaznovavna reč dovelj pretresena, da se more uterjena razsodba storiti, se končna obravnava doverši ali sklene. Potem državni pravdnik kratkoma povzame izid (nasledke) dokazovanja, in predloži svoje zadnje in končne nasvete, na ktere potem zatoženec in njegov zagovornik odgovarjata, — in po teh končnih govorih ali razložbah, pri katerih vselej zadnja beseda zatožencu in njegovemu zagovorniku gré, zborna sodnija odstopi brez državnega pravdnika, da razsodbo stori.

Zatožna ravnava je tedaj bistveno omejena na končno obravnavo; nasveti državnega pravdnika pa ne vežejo nikakor ne preiskovavnega sodnika pri preiskavi, ne razodivnih sodnikov pri obravnavi, razun posameznih posebnih predpisanih primirlejev; zatožencu pa se ima že, ko se mu zatožni sklep razodene, tudi ob enem vediti dati, da ima oblast pri končni obravnavi poslužiti se zagovornika, kterege si smé ali sam izvoliti, ali pa sodnii, pred katero se bode končna obravnava godila, prepustiti, da naj ga ona izbere. Pri težjih primirlejih se mora zatožencu iz službene dolžnosti zagovornik postaviti, če bi se tudi sam zagovornika poslužiti ne hotel. Zatoženi se smé tudi s svojim zagovornikom pogovarjati, da ni nobene sodne osebe v pričo; tudi pregled nekterih spisov, toda pod nadgledstvom, se jima dopuša, in, če želita, se tudi brez plačila prepisi dajejo. Zatožencu ni zabranjeno, se tudi med obravnavo s svojim zagovornikom pogovarjati in obá imata pravico vsaki izpraševani osebi uprašanja staviti potem, ko sta za to od pravdnika dovoljenje dobila.

Končna obravnava je ustna; k nji se smé tudi nekoliko poslušavcev pripušati. Po §. 223 smejo k tem obravnavam priti, kolikor to prostor dopuša, vsi pravosredni konceptni uredniki, v imenike zagovornikov deželnih nadeodnij vzeti zagovorniki, dalje višji upravni uredniki in varnostni organi, katerim je čuvanje javne varnosti ali ohranjenje javnega pokoja in reda izročeno, javni učenci pravoslovnih in državnih znanstev, zadnjič poškodovani in tiste zaupne osebe, za katerih pripušenje zatoženi ali poškodovani posebnó prosí, katerih število pa ne smé, za vsacega izmed njih, več kot 5 znesti, in ki se imajo le takrat pripušati, kadar zborna sodnija nima nobenih pomislikov zoper nje. — Razun teh smé predsednik sodnije po svojem sprevidu odrašenim in dostojnim ljudém možkega spola dovoliti, da k obravnavi pridejo. Če pa zborna sodnija zavolj sramožljivosti itd. skrivno sejo določi, tudi poškodovani in zaupni ljudje, ki so si jih vdeleženci sami izbrali, k obravnavi priti zamorejo. (Dalje sledí.)

Starogodovinski pomenki.

O imenih rek Save, Sore, Drave, Mure, Anasa.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Dalje.)

Zna biti, da je tema nemške besede Rind sanskritski glagol rič, ali ri, rinnen, rieti. Iz indijskega

ri se izpeljuje latinski rivus, slovenska riba, kar prav za prav pomeni vodno — mokro žival*) in je enako indijski besedi matsja, makara, mokara, kar ribo in mokro zaznamova. Gotovo se na Kranskem nekda ves Ribnica ni zvala tako zavoljo rib, temoč zavolje mokre lege, in tako bi nemško Feuchting dober in naraven prestavek bil.

Naj se te izpeljave nikomur smešne ne zdijo. V indo-europejskih jezicah vlada skriven geni in čudapolna enakost. Poglejmo si samo besedo mešča, kar pomeni ovna; meščh pomeni to, kar slovensko mašča, mešča, meščevati, rächen, zürnen. Po slovenski se veli oven, tudi jar, jarec, jarc = mešča, ker jar, jarost pomeni Zorn, Rache, zato imena Jaroslav = Lutomar. In gotova nemška Widder ima iskati koreniko v besedi wider, widrig.

Voda se tudi v sanskritu veli vana, celtiški bona, staroslovenski bania = kopela, baniti se, kopati se, torej zravenpomen, kakor smo vidili v indijski besedi niv = teči, latinsko navo = plavati. Iz indijskega vana in staroslavenskega bana je postala česka banička, ein Wassergefäss, slovenski vodrica, dalmatinski lodrica (v = l) nemški Wanne, primeri vđog, in hydria. Iz bana se izpeljuje poljski džban, horvatski čban; dž in č se je privisilo, kakor to vidimo v besedah nidus, Nest in gnjezdo. Že sanskritski jezik rad na početku sprejema glasnike, n. pr.: am in kam = amare itd. Indijska beseda vana je mati semitiškega bonar = bunar, zato imena kraj vode Mure Bonovci, Bončani, Bunčani = Vapače, Dörfer am Wasser.

Ker ap, kāsara, ukš, dru, verš, udan — poznamljenja za vodo — so stvarile pomene apen, kāsara, ukšan, derma, verša, ude, to je, japa, Ochs, terma, je tedaj celó dosledno, da tudi beseda indijska vana, staroslovenska bania, bana daja tema za bika, vola. V indiskem jeziku nisem dosihmal našel še poznamljenja za bika, izpeljanega iz besede vana, al v jeziku starih Panoncev se je bivol velel, kakor Plini terdi, bonas!

Čujmo Plinija: „Tradunt in Panonia feram, quae Bonasus vocatur, equina juba, cetera tauro similem, cornibus ita in se flexis, ut non sit utilia pugnae, quapropter fuga sibi auxiliari, reddentem in ea fimum, interdum et tria jugerum longitudine, cujus contactus sequentes ut ignis aliquis amburat. Zavoljo končnice as primeri slovenske besede jerbas in lastne imena slovenske Beras, Terbas itd. (Dalje sledí.)

Slovstvine reči.

Od glagolov doveršivnih.

Spisal J. Navratil.

(Dalje.)

Ti glagoli so tedaj spake, doveršivni (kakor je povedal že gosp. C—e) po podobi, — nedoveršivni pa po pomenu, zato ker poprašujemo ž njimi tudi: kaj se godí? kako se zaderží? kaj zasluži tak človek? koliko to iznese? itd. Poprašujemo pa v pravem sed. č. le z glagoli nedoverš. Noben terd Slovenec ne bo rekel: „komu to pošlješ?“ „zakaj ga povabiš?“ „koga priporočiš?“ itd. Vsak vidi menda iz tega, kako se ločijo zastran rabe une spake od glagolov: pošljem, povabim, priporočim se itd. Le-té rabimo po krivem z doveršivno obliko le v določnem naklonu pravega sedanjega časa zlasti v 1. osebi, ne tako močno v 2. in 3., poprašujemo in odgovarjamo pa s pravo obliko (nedoverš.); une pa tudi na vprašanje: „kaj delaš? kaj se

*) Vse temata sanskritske so iz Boppa in Eichhoffa vzete, kjer se zamorejo pogledati. Pis.